

אברהם או משל הדבורה

רפאל באסל

א

"ואלוהים ידע כי נאמן אברהם בכל צרה אשר יאמר אליו, כי ניסהו בארצו, וברעב, וינסהו בעשרת המלכים, וינסהו עוד באשתו בהילקחה ממנו, ובמילה, וינסהו בישמעאל ובהגר אמתו כאשר שילחם ובכל אשר ניסהו נמצא נאמן ולא קצרה רוחו ולא בושש לעשות, כי נאמן היה ואוהב את יי"י"¹

"הדבורה אוספת צוף מהפרח מבלי להשחית את יופיו או את ריחו" (בודהה, דהאמפאדה)

מסורת זו, "אברהם אוהבי"², משוקעת היטב בתפיסתם של יהודים רבים את דמותו של אברהם. יש לה, לתפיסה זו, שתי אחיות מתחרות ופעמים שהן מתמזגות זו בזו. החזקה ממנה בתפוצה ובמעמד היא: "אברהם הרחמן ואיש החסד"³. החלשה ממנה: "אברהם הפילוסוף והחכם". זו האחרונה נמצאת בעיקר בכתבי הרמב"ם⁴ ויוסף בן מתתיהו⁵ ושרשה במדרש המפורסם:

תרח עובד צלמים היה. יום אחד יצא לענייניו והושיב את אברהם מוכר תחתיו. בא אחד לקנות צלמים. אמר לו אברהם: בין כמה אתה? אמר לו: חמשים או ששים. אמר לו: אוי לו לאותו בן ששים שהוא עובד את מי שנולד בזה היום. היה מתבייש והולך לו. לזמן אחר באה אישה וקערת סולת בידה. אמרה לו: קרב להם מנחה זו. לקח מקל בידו ושבר לכל הצלמים חוץ מן הגדול שבהם והניח המקל בידו. כשבא אביו אמר לו: מי עשה להם ככה? אמר לו: באה אישה לפני עם קערת סולת מנחה לצלמים. כיון שהגשתי להם החלו מתדיינים. זה אמר אני אוכל ראשון חה אמר אני אוכל ראשון. ראה כך הגדול שבניהם, נטל מקל זה בידו ושברם. אמר לו תרח: מה אתה מלעיג בי? וכי יש בהם דעת לעשות כן? אמר לו: ישמעו אחיך מה שפיק מדבר. נטלו ומסרו לנמרוד. אמר לו: בא נשתחוה לאש. אמר לו: נשתחוה למים שמכבים את האש. אמר לו: נשתחוה למים.

¹ ספר היובלים, "ז", "ז". באבות, פ"ה מ"ג נטבע הרעיון בלשון זה: "עשרה ניסיונות נתנסה אברהם אבינו [עליו השלום] ועמד בכולם, להודיע כמה חיבתו של אברהם אבינו עליו השלום". עובדה מעניינת היא שאין הסכמה בין הפרשנים ומוסרי השמועות מהם אותם עשרה ניסיונות. השווה אדר"נ, ל"ג, ב' (בדפוס), פהמ"ש לרמב"ם (אבות, פ"ה, מ"ג), רש"י ור' יונה (שם). בפירושו "להודיע כמה חיבתו" ראה/י מש"כ אלבק בפירושו למשנה (שם).

² ישעיהו, מ"א, ח'.

³ "תיתן אמת ליעקב חסד לאברהם" (מיכה, ז', כ'). בספר הבהיר מחולקות ג' ספירות ואברהם מקבל את ספירת החסד: "אמר ר' יוחנן מאי דכתיב והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל (שמות, י"ז, א)... לאברהם ליצחק וליעקב ניתנו כוחות, אחד לכל אחד ואחד, ובמידה שהלך כל אחד ואחד, דוגמתה ניתן לו, אברהם גמל חסד לעולם שהיה מזמין לכל באי עולם ועוברי דרכים מזון וגומל חסד ויוצא לקראתם דכתיב וירץ לקראתם (בראשית, י"ח, ב'), ועוד וישתחו ארצה (שם) זאת הייתה גמילת חסד שלימה, והקב"ה מדד לו במידתו ונתן לו מדת החסד דכתיב (מיכה ז' כ) תיתן אמת ליעקב חסד לאברהם (קל"ה, מהדורת מרגליות). בסדר הסליחות יש לנו התחינה הידועה: רחמנא אדכר לן קיימה דאברהם רחימא [בדיל ויעבור].

⁴ משנה תורה, הלכות ע"ז, פ"א, ה"ח ואילך.

⁵ קדמוניות, ספר א', עמוד 17, מוסד ביאליק 1967. בהמשך מתואר אברהם כמי שמלמד את המצרים חשבון ותכונה (שם, עמוד 19).

אמר לו: נשתחוה לענן הנושא את המים.

אמר לו: נשתחוה לענן.

אמר לו: נשתחוה לרוח המפזרת הענן.

אמר לו: נשתחוה לרוח. אמר לו: נשתחוה לאדם העומד [והנושא] ברוח. אמר לו הבלים אתה אומר. אני איני משתחוה אלא לאש. הנני משליכך לתוכו, יבא אלוה זה שאתה סוגד לו ויצילך ממנו. היה שם הרן, אמר: מה נפשך, אם ינצח אברהם, אני משלו. אם ינצח נמרוד, אני משלו. כיון שירד אברהם לכבשן האש וניצול, אמר אני מן אברהם. נטלוהו והשליכוהו לאש ונחמרו בני מעיו. ויצא ומת על פני תרח אביו. זהו שכתוב "וימות הרן על פני תרח אביו"⁶.

אברהם היה לא סתם פילוסוף אלא גם כזה שיוצא מכלל כל מה שאנו מכירים כאפשרי בעולמם של בני אנוש. כך למשל, ב"מעשה אברהם", מתואר היונק כמי שיוצא, בהינף יד, לסתור את מפעל חייו של פיאז'ה:

"ויהי כאשר נעזב אברהם במערה לנפשו, בלא אם ואומנת ובלא מינקת, והתחיל צועק ובוכה, וישמע ה' בקול הנער וישלח אליו את מלאכו, את גבריאל להחיותו. ויבוא אליו גבריאל וימוצץ לו חלב מאצבעו הקטנה אשר ביד ימינו להחיותו. והיה יונק ממנו עד שהיה אברהם בן עשרה ימים. מיד ויקם ויעמוד על רגליו ויטייל לו אנה ואנה, וימצא את פתח המערה ויצא החוצה, וילך בדרך על שפת הנחל. ויהי השמש לבא ותשקע ויעלו ויתנוצצו הכוכבים,

ויאמר אברהם: אלה הם אלוהים.

אך כאשר עלה השחר ונעלמו הכוכבים ולא יכול לראותם, אמר: לא, אין אלה אלוהי, לא אעבוד להם.

ויהי בבוקר ותעל השמש ויאמר: זה אלי ואנוהו.

אך כאשר פנה יום ובא השמש אמר: אין זה אלוהים.

וירא את הירח ויאמר: זה אלי ואעבוד אותו.

כיון שהחשיך הירח אמר: אין זה אלוהים, אבל יש מי שעומד על כל צבא השמים ומניע אותם..."⁷.

מנת המשכל של העולל אברהם כפי שהיא מצטיירת באגדה זו אינה ראויה להתפאר שהרי הקריטריון להתמודדות על המשרה הנחשקת: בורא העולם, הוא פשוט באופן כזה שאין הדרישה אלא להיות גבוה בקנה מידה פיסיקלי, ועקבי בכל הנוגע לזמן עתיד. השמש תופסת ללא קושי את מקום הכוכבים על כסא הכבוד זאת על אף העובדה ששני רגעים קודם לכן, היא כלל לא הייתה - אי שם גבוה. אולם בל נשכח. הילד, בן עשרה ימים! הבה נודה, חקירה תיאולוגית ברמה כזו לא במהרה היינו מייחסים לתינוק שאינו עושה דבר פרט לבכות, לישון ולינוק.

בשורות הבאות אנסה להציג מחשבה שונה ואולי אף לערער על תוקפן של שלוש התפיסות הנזכרות לאור המקרא ופרשנויות נוספות.

⁶ בראשית רבה, ל"ח, ז"ג, בתרגום חפשי. לאגדה זו כשבע נוסחאות ואולם כבר הראה גינצבורג כי נוסחה זו היא הקדומה שבהן מאחר ומדרג הוויות הרמוז בה מדיף ניחוח אפלטוניזם.

⁷ ביהמ"ד, ח"ב, 118 בעיבוד גינצבורג.

כל כמה שאנו מקבלים כי אכן היו אלה ניסיונות שנתנסה אברהם באותם אירועים בחייו, אני מבקש לשאול את השאלה שתשובה מסוג אחד כבר ניתנה עליה בפתיחת המאמר:

האם עמד אברהם בניסיונות, באתגרים שנקרו בכרוניקות חייו? נבחן כמה מהם:

לך לך מעבר דירה בהול ונחפז הוא אתגר מאיים. הוא כפול ומכופל כשאינן לדעת לאן עוברים, והוא שלוש ומשולש כשאת המכונית הממונעת עתידים להמציא בעתיד הרחוק. אין בכך כל ספק. אולם בכל תוקפה שבה ועולה השאלה האם עמד אברהם במבחן, בעיקר לאור קריאת הפסוקים הקודמים להתגלות "לך לך": למעשה, אברהם כלל לא זנח את מולדתו מכורח צו אלוהי. הייתה זו פסיביות המוכרת לכל בן משפחה, בחברה פטריארכלית, כאשר אבי המשפחה או השבט מחליט מה שמחליט. כך אנו קוראים: "ויקח תרח את אברם בנו ואת לוט בן הרן בן בנו ואת שרי כלתו אשת אברם בנו ויצאו איתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבואו עד חרן וישבו שם".⁸ מדוע החליט תרח לצאת מאור כשדים לכנען זאת ניתן רק לשער: האווירה הקודרת המובעת בפסוקים הסמוכים: הרן מת על פני תרח אביו. שרה עקרה אין לה ולד. יוצרים אולי את הרושם כי תרח מבקש למשפחתו אופק אחר, בהיר יותר, בבחינת "משנה מקום משנה מזל".⁹ או שמא יש כאן שמץ רמז לאופנה ששלטה בימים ההם במסופוטמיה וסביבתה של נדידת עמים ממקום למקום.¹⁰ כך או כך, או אחרת, לא נותר אלא לתהות, מה טיב האתגר שניצב בפני אברהם בהשתרכו אחר אביו בנדודיו. מעתה, תשובה לשאלה, האם אברהם עמד בניסיון זה אינה יכולה להקדים את הדרישה להציג את המבחן, ובכגון דא חובת ההצגה על הטוענים כי "לך לך" הוא ניסיון. לא נכחיש כי אכן בכל מצב עניינים בו נתונים A ו-B. Ai אפשריים, ועל פי מערכת מושגים A, C, ראו ו/או רצוי ו-B אינו ראו ו/או אינו רצוי, ולהפך - לפנינו מבחן. אולם אברהם ניצב, לכאורה, בפני עשרה מבחנים שבסופם הוענק לו התואר היוקרתי "אהובי". נדמה שלפחות מבחן זה אינו עומד בסטנדרטים של מבחן סוף קורס.

שרה אברהם נאלץ לרדת מצרימה מחמת הרעב. בדרכו הוא מבין כי קיים סיכוי סביר ששרה אשתו תילקח ממנו לסיפוק צורכי הארמון. אלא שאם יתברר למצרים שהיא אשתו, נוסף על לקיחתה, הם יהרגוהו. ובכן, מקרא כפשוטו: אברהם חושש לחייו ומבקש מאשתו שתפעל להצלתו. הוא מבקש ממנה שתשתף אתו פעולה; הוא יציג אותה כאחותו, מה שאולי נכון,¹¹ ובמצב עניינים זה אין למצרים עילה להורגו. ואנו שואלים, גם כאן, מהו המבחן, והאם עמד בו אברהם?

"וכי יש לך אדם שרואה שאשתו נלקחת לאיש אחר ואינו קורע את בגדיו?" כך מקובל להבין את ניסיונו של אברהם בירידה למצרים. אכן, לא ידוע לנו שאברהם קרע את בגדיו ובוודאי שלא שם קץ לחייו. אך האמנם זהו הניסיון בו צריך לעמוד אדם בתור לקבלת התואר "אהובי"? לא להצטער כשאשתך צועדת אל תוך לועו של האריה ואתה חש כאב? או שמא הניסיון הוא דווקא לנסות ולהפעיל את התחבולות המחוכמות למניעת שבייה של שרה. אולי אף במחיר הירידה למצרים, במחיר שבר אוכל. נראה שהדבר הטריד כבר את מחשבת הקדמונים, והרי אגדה שהגידו:

"...אמר אברהם לשרה: המצרים הללו שטופי זימה הם, לא טוב כי יראוך, אלא הריני נוטל אותך בתיבה ונועל בפניך, שמתירא אני מפני המצרים שלא יזיקו לנו. כיון שעשו כך, ובאו לעבור את גבול מצרים, נתקבצו עליו המוכסים.

⁸ בראשית, י"א, ל"א.

⁹ דב אלבוים, מסע בחלל הפנוי, 102.

¹⁰ שמעון דובנוב, דברי ימי עם עולם, פ"א, 2§.

¹¹ בראשית, כ', י"ב.

אמרו לו: מה אתה טוען בתוך תיבה זו?
 אמר להם: שעורים.
 אמרו לו: אינם אלא חיטים.
 אמר להם: טלו מכס של חיטים.
 אמרו לו: הם פלפלים.
 אמר להם: טלו מכס של פלפלים.
 אמרו לו: אינם אלא זהובים.
 והיה אברהם רוצה ליתן להם מכס של זהובים ושל אבנים טובות
 ומרגליות, ולא קיבלו.
 כיון שראו המוכסים כן, שרצונו לשלם כל דמי מכס שבעולם בעד מה
 שטמון לו בתיבה, אמרו: אילולי שיש בתיבה זו דבר מעולה שבעולם, לא
 היה מקבל עליו כמה שמבקשים. מיד דחקוהו לפתחה. כיון שדחקו עליו,
 פתחו את התיבה והבהיקה כל הארץ מיופיה, והבריקה עליהם כשמש.
 ויהללו אותה אל פרעה, וישלח פרעה חיל גדול ומזויין להביא את שרה
 לארמונו. כיון שראה אברהם כן, התחיל בוכה ומתפלל...¹².

בתיאור אגדי זה, לא זו בלבד שאברהם בכה והצטער, ובכך לא עמד בניסיון. אלא שאף את
 התחבולות המחוכמות הוא כלל לא הפעיל לטובתו אלא למען שרה אשתו. באגדה אחרת, הרעיון
 "אחותי את" הוא בכלל של שרה.¹³ שהרי על פי פשט הכתובים, הניסיון "וכי יש לך אדם שרואה
 שאשתו נלקחת לאיש אחר ואינו קורע את בגדיו?" הוא מאולץ ובכלל טבעי הרבה יותר שמי
 שהוצב בפני "ה"אתגר, זו שרה¹⁴. כך או כך, או שהניסיון¹⁵ לא עומד בסטנדרטים של מבחן סוף
 קורס, או¹⁶ שאברהם לא עמד בו¹⁷.

לוט אברהם נוטש את בן אחיו המת, בנו המאומץ, מאחר ונפל ריב בין רועי צאנם¹⁸. מהו כאן
 הניסיון? ההבנה המקובלת היא שפרידה זו הייתה קשה על אברהם, וכפי שאירע עם שרה
 במצרים, גם כאן הוא נדרש שלא להצטער ולהתנתק מלוט. מדוע נכפתה עליהם הפרידה?
 זאת אין להוציא מפשט הכתובים¹⁹. יתרה מכך, הכתובים אינם מלמדים כי פרידה זו היא הוראת
 גבוהה. הדבר נעשה על דעתו של אברהם ומדעתו בלבד. אם כן, מדוע לא השתדל אברהם למצוא
 פתרון אחר למריבת הרועים? ואכן אנו מוצאים בחז"ל ביקורת על החלטתו זו:

"כעס היה [להקב"ה] על אברהם אבינו בשעה שפירש את לוט מעימו.
 אמר הקב"ה: לכל הוא מדבק וללוט בן אחיו אינו מדבק"²⁰

אפשר שמחמת אי הנוחות המוטעמת במדרש זה, הפכו בחז"ל את הסליל, כפי שעשו במקרה
 שרה ופרעה,²¹ ולדידם לא אברהם החליט על הפרידה, היה זה לוט שהכריע על ההתנתקות

¹² ב"ר, לך לך, פ"מ, ה' (בדפוס). תנחומא, לך לך, ה'.

¹³ ספר הישר, לך לך, ל"ב, א'.

¹⁴ דרשוני, עמוד 39, ידיעות אחרונות, 2009.

¹⁵ "וכי יש לך אדם שרואה שאשתו נלקחת לאיש אחר ואינו קורע את בגדיו?"

¹⁶ למנוע שבייה של שרה.

¹⁷ על פי פשט הכתובים.

¹⁸ בראשית, י"ג, ז'-ט'.

¹⁹ רשעתו של לוט אינה ניתנת להימצא במקרא.

²⁰ ב"ר, לך לך, פמ"א, ח' (בדפוס).

²¹ ראה הערה 13

מדודו. על הפסוקים: "אח נפשע מקרית עז ומדינים כבריה ארמון",²² "לתאוה יבקש נפרד ובכל תושייה יתגלע"²³ דורש רבא:

"אח נפשע מקרית עז, זה לוט שפירש מאברהם... לתאוה יבקש נפרד, זה לוט ובכל תושייה יתגלע, שנתגלה קלונו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות דתנן עמוני ומואבי²⁴ אסורין²⁵ ואיסורן איסור עולם".²⁶

ובכן, על ההבנה שהניסיון של אברהם היה שלא להצטער ולהיפרד, ניתן כאמור לערער, היינו שכלל לא נצטווה על הניתוק, ומכאן על האיפוק. ואם הניסיון היה לפשר בין הרועים, הרי שלא עמד בו.

סדום אברהם אכן קיבל את שלושת המלאכים בסבר פנים ואחר כך אף עמד בתפילה ובמיקוח עם אלוהיו למען העיר וחיי תושביה. אולם יש המוצאים דווקא בחריגה התנהגותית זו של אברהם, ביקורת קשה המכוונת כלפי הפער התהומי שבין יחסו למשפחתו וקרוביו, לבין יחסו לאורחים חרים²⁷. ויש המוצאים מניע אנוכי נסתר ב"הכנסת האורחים" הנמרצת שלו:

"ויהי אחר הדברים האלה ואברהם יושב פתח האוהל כבא השמש. וירא והנה איש זקן ושבע ימים בא מבא דרך המדברה נשען על מטהו. ויקם אברהם וירץ לקראתו, ויאמר: בי אדוני אל נא תעבור מעל עבדך, סורה אלי רחץ רגלך ולינה פה הלילה, והשכמת בבוקר והלכת לדרכך. וימאן האיש ויאמר: לא כי פה אלין תחת האלה, ויפצר בו מאוד, ויסר אליו האוהלה. ויקח חמאה וחלב וישם לפניו ומצות אפה, ויאכל. ויהי אחרי אוכלו ואחרי שתו ויאמר אליו אברהם: עתה נברך לאל עליון קונה שמים וארץ כי השביענו מטובו. ויען האיש ויאמר: לא ידעתי את אלוהיך ואת שמו לא אברך כי אם אלוהי אשר עשו אצבעותי השוכן עמי בבית ונותן לי כל מחסורי. ויחר אף אברהם באיש ויקם בחמתו ויגרשוהו המדברה. ויבא אלוהים אל אברהם ויאמר: אברהם, איה האיש אשר בא אליך הלילה? ויען אברהם ויאמר: הן גרשתיו מעל פני כי לא אבה להודות לשמך. ויאמר יי: ראה הנה אנכי נשאתי את פשעו זה תשע ותשעים ומאה שנה, הלבשתיו, כלכלתיו, אף כי המרה את רוחי, ואתה בן אדם, אשר בעוון חוללת נלאת כלכל אותו לילה אחד..."²⁸

הגר השפחה המצרית של המשפחה העברית מתמנה לפילגש בהוראת שרה, מאחר והיא עקרה ואברהם זקוק ליוורש. עד מהרה הגר מתעברת. ושרה מצידה משעבדת את האישה ההרה שבעתיים מאחר וכבודה נפגע. אברהם לא מונע בעדה מעשות כן, והגר בצערה בורחת אל המדבר. מלאך אלוהים פוגש בה בבדידותה ומפציר בה לשוב אל בית אדונה שם היא סובלת שעבוד שבע עשרה שנים אחרות עד ששרה מחליטה כי לא יתכן שבנה יחלוק את ירושת אביו עם מאן דהו, ומצווה על אברהם לגרשה, לצמיתות. גם הפעם אברהם מתקפל.

²² משלי, י"ח, י"ט.

²³ שם, פסוק א'.

²⁴ עמון ומואב הם בניו, ונכדיו, של נח (בראשית, י"ט, ל"ז-ל"ט).

²⁵ דברים, כ"ג, ד'.

²⁶ נזיר, כ"ג, ע"ב.

²⁷ דב אלבוים, שם, עמוד 91.

²⁸ קרוכמל, "משל מוסרי", בתוך מורה נבוכי הזמן, תנ"ה.

תיאור זה הוא ממש מקרא כפשוטו, בעיקר אם אין אנו דוחים את ההבנה כי הקול האלוהי המדבר אל אברהם, ובכללו "כל אשר תאמר לך שרה שמע בקולה"²⁹, הוא קולו הפנימי, בבחינת "וישמע את הקול מדבר אליו"³⁰. לאור זאת, ובמידה ואדם נדרש להגן על קרוביו, ברור כי לא עמד אברהם בניסיון עם הגר.

עקידה "וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הֲנִנִי. וַיֹּאמֶר קַח נָא אֶת בְּנֶךָ אֶת יִחִידְךָ אֲשֶׁר אֶהְבֶּתְךָ אֶת יִצְחָק וְלֶךְ לְךָ אֶל אֶרֶץ הַמִּרְיָה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אֶחָד הַהָרִים אֲשֶׁר אָמַר אֵלֶיךָ"³¹.

בעולם המושגים והשפה שלנו, אין צרוף של מילים, מחשבות, שבכוחם להתמודד עם פסוקים אלה מבלי לקעקע את כל מה שאנו חושבים כשאנו מדברים על מוסר. אברהם, "האב הנעלה"³², יוצא לשחוט את בנו למען הוכיח כי ירא אלוהים הוא. אברהם עומד במבחן הזה, היחיד, שהמקרא רואה בו ניסיון. אולם עמידתו זו, מקפיאת הדם, המצמררת, תובעת ועדת חקירה. כזו שתבחן את טיבה של מסירות וגבולותיה; מה בין ציות לנאמנות. בין התלהבות אין קץ לבגרות. בין קנאה לנשגב לבין הכרת ערכו.

"יש מי שירצה לפרש את הנכונות של אברהם אבינו להעלות את יצחק בנו לעולה כמעשה בעל ערך דתי מובהק,³³ אולם אברהם בסופו של דבר שולח את ידו אל המאכלת לשחוט את בנו. ורק מכיוון שהמלאך אומר לו וחזר ואומר לו "אל תשלח ידך אל הנער" – יצחק לא נשחט. אבל תחום החיים האנושיים של אהבת אב לנו נשחט גם נשחט בעולמו של אברהם. בתחילת המעשה יצחק מתואר באחזי אביו בתור "בנך... יחידך אשר אהבת... יצחק"³⁴, אולם בסופו של המעשה, יצחק מתואר באחזי אברהם בתור "בנך... יחידך"³⁵ ותו לא, כמו נמחק התיאור "אשר אהבת"³⁶.

הניסיונות השונים להמשגת אירוע זה עולים בשאגה עד לב רקיע ומתרסקים אלי תהום בדממה. מיוספוס לקירקגור המאמצים רק מעצימים את האין סוף המנתק את תודעתנו מזו של אבינו אברהם.

"וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם בְּבֶקֶר וַיַּחְבֵּשׁ אֶת חֲמורו וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נַעֲרָיו אֹתוֹ וְאֶת יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּבְקַע עֲצֵי עֹלָה וַיִּקֶם וַיֵּלֶךְ אֶל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים. בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיֵּשֶׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת הַמָּקוֹם מֵרָחֹק. וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֵל נַעֲרָיו שְׁבוּ לְכֶם פֹּה עִם הַחֲמור וְאֲנִי וְהַנֶּעַר נִלְכָּה עַד כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנִשְׁבַּח אֱלֹהֵיכֶם. וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת עֲצֵי הָעֹלָה וַיִּשֶׂם עַל יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת הָאֵשׁ וְאֶת הַמַּאֲכָלֹת וַיִּלְכֹּד שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו. וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הֲנִנִי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֲצִים וְאִיִּה הֵשֶׁה לְעֹלָה. וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם"³⁷.

²⁹ בראשית, כ"א, י"ב.

³⁰ במדבר, ז', פ"ט. וזה לשון ספורנו על הפסוק: "מדבר: בינו לבין עצמו. כי כל פעל ה' למענהו ובהשכילו את עצמו, ובוזה ידע ויטיב לזולתו בנדיבות השפעה שאין בה כיליות ויראה פעולה במתפעל כפי הבנתו ובוזה פירש אופן בכל דיבור האמור בתורה באמרה וידבר ה'". ואף למבינים התגלות כקול שהוא יש נפרד ממכלול המצבים הקוגניטיביים של האדם. בחינת מלך המשגר לנתינו אגרת "כתב-הדת". עולה התהייה מדוע לא התמקח אברהם עם אלוהיו על אודות הגר, שרה ויצחק כפי שהשכיל לעשות אודות סדום. ומה שחשב קירקגור (שבחו של אברהם) להראות מעלת אברהם בכך שלא התפלל על עצמו כלל אלא רק על אחרים (בסדום). הלא יוצא הקול תקיף וחותר עד מחשכים ומכריז: וכי הגר אינה "אחר", שרה אינה "אחר", יצחק אינו "אחר"?

³¹ בראשית, כ"ב, א'-ג'.

³² קירקגור, שבחו של אברהם.

³³ ראה למשל ישעיהו לייבוביץ', שבע שנים של שיחות על פרשת השבוע, פר' וירא.

³⁴ בראשית, כ"ב, ב'.

³⁵ שם, י"ב וכן ט"ז.

³⁶ אסא כשר, יהדות ואילולות, עמוד 128, מש' הביטחון, 2004.

³⁷ בראשית, ג'-ט'.

"בני, באלפי תפילות שאלתיך מאת אלוהים. וכשבאת לעולם, לא היה דבר, שלא הקדשתי, כדי לגדלך, או שחשבתי לאושר גדול לי מאשר לראותך גבר ולהשאירך יורש שלטוני לאחר מותי. אולם לפי שרצונו של אלוהים הוא שעשאיני אב לך, וגזירה היא מלפניו שאשכלך שוב – שא בגבורה את קרבנך. שכן הנני מעבירך לרשותו של אלוהים, שדורש ממני עכשיו לזכותו בכבוד זה בגלל היותו לי לעזר רב-חסד ובעל ברית. לאחר שנוצרת שלא כדרך העולם, תמות שלא כרך העולם, אלא תישלח בתורת קרבן בידי אביך הורך לאלוהים אבי-כל. כמדומה לי, משום שראוי אתה, לדעתו, לכך. שלא תסתלק מן החיים במחלה או במלחמה וגם לא בשום פורענות אחרת, השכיחה אצל בני אדם, אלא שיקבל וישמור על ידו את נשמתך מתוך תפילות ועבודת הקודש. וכן תהיה לשומר ולמכלכל לי בזקנתי, כי לכך ביחוד גידלתיך, לכשתיתן לי במקומך את חסד אלוהים".³⁸

הבנאליות של הרוע באה לידי ביטוי בתיאור הבא בתמצית חריפותה. קור הרוח, האדישות, היא למעלה מכל פנטסיה, היא כמעט פסיכוטית.

"אחר כך התפלל אברהם לאמור: אלוהי, הענק לי בן ישר לפניך. ומיד התבשר על הולדת בן שיהיה מתון וארך אפיים.
וכאשר הגיע הבן לגיל של ישוב הדעת, אמר לו אביו: בני, נצטוויתי בחזונו שאקריב אותך לה', מה דעתך?
ויען: אבי, עשה כאשר צוית ותמצאני, ברצון ה', מבעלי הסבלנות".³⁹

מובן לנו המעשה או לא, אברהם עמד בניסיון. הוא הקריב את יצחק, כמעט. רוח ההתלהבות והדבקות אחר "מה שלמעלה ממך", הציות, לא עמדו לו להשלים את כוונתו. אולם אנו מוצאים מקרב החדורים באש זו של התלהבות הסבורים כי אברהם עמד בניסיון באופן מלא. זאת מאחר והניסיון של אברהם כלל לא היה להקריב את יצחק בנו. הם אומרים לנו, מתוך דבקות משכרת, כי אין כל קושי לזבוח את בנך, למען הנשגב. לעומת זאת, לבך נשבר לרסיסים כשאתה, רגע לפני הסוף; הסכין כבר משפשת, נוגעת לא-נוגעת בעור הצואר הרוטט והמזיע, שומע לפתע "אל תשלח ידך אל הנער". כיצד אפשר לעצור? האש בוערת בעצמותיך ואין מכבה.⁴⁰ זהו הניסיון הגדול.

ג

לאור האמור עד כאן, נראה כי אין יסוד מוצק לתפיסת דמותו של אברהם כ"איש החסד והרחמים" ולתפיסת "אברהם הפילוסוף והחכם". אברהם לא נודע בחכמתו, אלא בציותו⁴¹ ובהתלהבותו הבווערת. "אברהם אוהבי" יאה לו, ורק לו.

אם בבני אדם עסקינן, ובעולם בני אנוש אנו חיים, נרשה לעצמנו להניח כי יצחק לא התאושש כל חייו מאירוע זה, ורק נותר לשער מה חלחלה עלתה בליבו כל אימת שפגש באביו.⁴² רשאים אנו גם לומר בפה מלא מה שאולי קשה לעכל: מעשה העקידה הוא לא אחר מאשר רצח⁴³ או למצער כוונה לרצח. אפשר גם לומר בקול ברור כי; אברהם נטש את לוט. הפקיר את שרה לחסדי

³⁸ קדמוניות, ספר א', עמוד 25.

³⁹ סורת השורות הערוכות, הקוראן, בתרגום אהרון בן-שמש, 1978, תל-אביב.

⁴⁰ ר' ברוך מקוסוב, עמוד העבודה, קמ"ו, ע"ב.

⁴¹ שפינוזה, מאמר תיאולוגי מדיני, עמוד 27.

⁴² ראה דבריו המבעיתים של לשק קולקובסקי, מפתחות לשמים, עמוד 29, מפה.

⁴³ יש הסבורים כי אברהם השלים את מלאכת השחיטה: ירמיהו יובל, "שני גויים בבטנך", עמ' 72 הערה 62, תל-אביב.

J. Levenson, "The Death and Resurrection of the Beloved Son, 180-181, Yale U.1993.

המצרים. את הגר לצפעוני המדבר ולשבט שרה וכל זאת מתוך דבקותו והתלהבותו העצומה, שאין לפקפק באמינותה, צייתנותו וקנאתו לאלוהיו⁴⁴.

מה שהקרבת גדול יותר או יקר יותר, הרי אהבת האל בלב המקריב גדולה יותר⁴⁵

אברהם הוא אבינו לא רק משום שהוא אבי אומתנו. הוא אבינו גם במובן זה שאנו לומדים ממנו וממשיכים את דרכו באימוץ דרכיו הישרות ובתיקון מה שאנו מבינים כשיגאות. ואכן אנו קוראים לדת מתוקנת יותר, נלהבת פחות, דת של מבוגרים. יותר נאמנות ופחות צייתנות; הנאמן מונע על ידי הכרעתו והוא שוקל כל צעד מצעדיו. הצייתן מובל בדחפיו אל הלא נודע אל המיסתורין והמיסטיקה. הנאמן מבקש תחילה לדעת מהו "כל אשר דיבר ה'" ואחר כך הוא "עושה ושמע", הצייתן מקדים "נעשה ונשמע" להבנתו את "אשר דיבר ה"⁴⁶.

"אי אפשר להיות יהודי על דרך האינסטינקט; יש לשאוף אל הטוב בכל מאודך, ובה בעת לא לשאוף אליו סתם כך, בדחף תמים של הלב, לטפח את הדחף ובה בעת לנתצו – אולי זו תמצית קיום המצוות היהודי!"⁴⁷
את כל מאמציה היהדות מייחדת – למן התנ"ך ועד לחתימת התלמוד במאה ה-6, וברוב הפרשנויות שנכתבו בשיא זוהרה של החכמה הרבנית – להבנת הקדושה של אלוהים במובן העומד בניגוד למשמעות הנומינלית של מונח זה, כפי שהיא מתגלה בדתות הפרימיטיביות שבהן בקשו תכופות בני-זמננו למצוא את מקורה של כל דת. לדידם של הוגים אלה, שלטון האל באדם, ההתלהבות, אמורים להיות תוצאת הקדושה או האופי המקודש של האל, שהם האלפה והאומגה של החיים הרוחניים. היהדות נותרה זרה לכל שיבה תוקפנית של צורות ההתעלות האנושית ההלו. היא מוקיעה אותן כתמצית האלילות.

הנומינליזם מבטל את היחסים בין בני אדם מתוך שהוא משתף את יצורי אנוש, ולו יהא זה מתוך אקסטזה, בדרמה שבני אנוש אלה לא בקשו לעצמם. העוצמה הסקרמנטלית הזאת של האלוהי נראתה ליהדות כמין פגיעה בחירות האנושית וכמנוגדת לנדרש בחינוך האדם, שהרי חינוך זה אין להגדירו אלא כפעולה על יצור אנושי חפשי. ולא שהחירות היא מטרה כשלעצמה, אך אין מנוס מלראות בה תנאי לכל ערך שיש לאל ידו של האדם להשיג. הקדושה האופפת אותי ונושאת אותי אל על, היא אלימות. בהרס התפיסה הנומינלית של המקודש, יש משום סכנה של אתאיזם. וחייבים להסתכן בכך. רק דרכו מתעלה האדם אל הראייה הרוחנית של הטרונסצנדנטי. הלל ושבח לבורא על שנפח רוח חיים ביצור המאשר את קיומו לאחר שחלק עליו והכחישו ביוקרת המיתוס וההתלהבות; הלל ושבח לאל על שברא יצור המסוגל לבקש אחריו או לשומעו מרחוק, מתוך הפירוד, מתוך האתאיזם"⁴⁸.

למדנו מאברהם כי הנאמן, צועד בדרכו. עושה את מעשיו, נשמע לחוק הדתי, לצד אחרים שכמותו ועוד אחרים שאינם כמותו. זאת מבלי להשחית את יופיים או את ריחם.

⁴⁴ כך כנראה חש גם ישו כשאמר לאמו: "מה לי ולך אישה" (יוחנן, ב', ד') וכשאמר: "מי הם אמי ואחיי? הביט על היושבים סביבו ואמר: הנה אמי ואחיי! כי כל העושה את רצון האלוהים הוא אחי ואחותי ואמי" (מרקוס, ג', ל"ג-ל"ה) וביתר שאת: "אמן אני אומר לכם כי אין אדם אשר עזב את ביתו או את אשתו או את אחיו או את הוריו או את ילדיו למען מלכות האלוהים ואשר לא יקבל תחתיהם הרבה יותר בזמן הזה ובעולם הבא, חיי העולמים" (לוקס, י"ח, כ"ט-ל') וראה עוד שם, ט', נ"ט-ס"ב. וראה "ישו", דוד פלוסר, עמוד 172, מאגנס, 2009.

⁴⁵ חיים כהן, דת ודין, עמוד 484, דביר, 2009.

⁴⁶ שמות, כ"ז, ז'.

⁴⁷ לוינס, אתיקה ורוח, ב', בתוך חרות קשה, רסלינג, 2007.

⁴⁸ שם, דת של מבוגרים.